

וארא ד

[וב, משכיל לדוד" על פרש"י כאן כתב, ד"כבר הרגיש כן הרב יפה תואר"י והניחו חלק, והאמת דאגדות כאלה אין להם מקום להבינם אלא עפ"י הנסתר", והולך ומבאר דברי רש"י ע"ד הסוד, כ"ל לקמן סעיף ה].

ב. יש מפרשים¹, שההכרח לזה הוא מלשון הכתוב "כעת" – "דפי' כעת נקור" דה בקמ"ץ הוא כמו כהעת והיינו ה' ידועה² ולזה מוכרח שאמר כעת הזאת ו"זה" ו"זאת" מורה באצבע כמ"ש רז"ל בכמה מקומות³. . . וע"כ צ"ל דשרט שריטה בכותל והורה לו באצבע כשתגיע השמש לכאן שע"ז שייך הוראה באצבע, וכן דרשו ג"כ בתנחומא⁴ גבי אברהם דכתיב⁵ כעת ח' והיינו מטעם הנזכר⁶.

אבל מלבד זאת שעדיין אין זה מתרץ מג"ל לרש"י שהסימן ה' שריטה בכותל דוקא (ולא שהורה באצבע על "שעון מים" וכיו"ב שבזמן זה למחר ירד ה' ברד), הרי עוד זאת – בפרש"י לעיל גבי אברהם מוכח, שאין שיטת רש"י שתיבת "כעת" משמעה שהראה באצבע:

א. בדברי ההתראה לפרעה ע"ד מכת ברד נאמר⁷, "הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד", ופרש"י "כעת מחר – כעת הזאת למחר, שרטי' לו שריטה בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד".

במפרשים⁸ ביארו שדיוקן של רש"י הוא מהלשון "כעת מחר" [ולא אמר סתם "מחר" כמו לעיל⁹ גבי מכת דבר¹⁰] – ש"כעת" (בניקוד קמ"ץ) פירושו, "כעת הזאת למחר", דהיינו "העת' אשר ה' מדבר עמו".

אבל צ"ע, מג"ל לרש"י (בפשוטו של מקרא) שמשו לא רק קבע לפרעה הזמן שירד הברד ("כעת הזאת למחר") אלא גם עשה סימן, "שרט לו שריטה בכותל, למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד"?

ואין לומר לפי שזו היתה הדרך ה' יחידי אז לברר ולידע שעה מדויקת ביום¹¹ – שהרי ודאי היו אז מכשירים שונים לידע השעות, כמו שעון מים¹² וכיו"ב.

(1) פרשתנו ט, יח.

(2) תנחומא פרשתנו טז. שמר"ר פ"ב, ב.

(3) ראה רא"ם, רע"ב, גר"א, לבוש, אמרי שפר,

קצור מורחי. ועוד.

(4) ט, ה.

(5) גר"א ועוד כאן.

(6) ראה רע"ב. לבוש. קצור מורחי. באר יצחק.

ועוד. וראה גם בארוכה מפרשי רש"י לפרש"י וירא

יח, י. ואכ"מ.

(7) ל' הרא"ם.

(8) להעיר מג"ב (כ, ט"א וברש"י שם. וכן

בישעי' לח, ח). משנה (עדות פ"ג מ"ה. כלים פ"ב

מ"ד-ה). אכן השעות ובמפרשים שם. – וראה

ראב"ע בא (יא, ד), בכלים גדולים של נחושת.

(9) ראה וז"א צב, ב. ערוך מע' חלפסדרא

(מב"ר ספמ"ט עה"פ המכסה אני מאברהם).

(10) (השלם) לשמו"ר שם.

(11) באר בשדה על פרש"י כאן.

(12) ראה גם קצור מורחי כאן.

(13) הובא גם בפרש"י בא יב, ב. בשלח טו, ב.

בהעלותך, ד. וראה גם רש"י תשא ל, יג. שמיני

יא, ב.

(14) וירא יג. וכן בתנחומא באבצר שם לו.

(15) וירא יח, י (כן הובא בתנחומא שם, והוא

מדברי המלאך. ובת"ב – וכן בפרש"י שם כא, ב –

הובא הכתוב דלקמן שם (יח, יד) מדברי הקב"ה.

וכבר האריכו במפרשים).

איזו פעולה „שע”ז שייך הוראה באצבע”, ואינו אלא לשון המורה על קביעת זמן מיוחד וברור.

[ויש לומר, שהכרחו של רש”י (בפ’ וירא) שהקב”ה „שרט לו שריטה כו”], הוא מיתור לשון הכתוב בסיפור לידת יצחק²²: „לאחרי שנאמר²³, „וה’ פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה’ לשרה כאשר דבר”, פשיטא שלידת יצחק היתה בדיוק „כאשר דבר”, „למועד אשר דבר אותו אלקים”, ול”ל להכתוב לפרט זה? ולכן מפרש רש”י, שיתור זה מלמדנו, שבעת לידת יצחק ה’ ניכר לכל שהלידה היתה „למועד אשר דבר אותו אלקים”; והא כיצד? ע”ז אומר רש”י שהקב”ה „שרט לו שריטה בכותל כו”], באופן שהכל ראו והעידו שיצחק נולד בדיוק „למועד אשר דבר אותו אלקים”²⁴].

וא”כ – מנ”ל לרש”י כאן בפרשתנו, שלא רק שמשנה רבנו קבע לפרעה זמנה המדויק של ירידת הברד („כעת הזאת למחר”), אלא גם עשה סימן ו”שרט לו שריטה בכותל”?

(22) ולא מלשון „למועד אשוב גו” – דא”כ ה” רש”י מפרש זה במקומו (וירא יח, י). וראה רא”ם ועוד מפרשים לפרש”י שם (כא, ב). ואכ”מ.
(23) שם כא, א.

(24) והטעם שהכתוב מרמז ענין זה רק אצל לידת יצחק (ולא לפניו כשהקב”ה קבע את המועד (ס”פ לך), או כשאמר לו „למועד אשוב אליך”) – הוא בפשטות: עיקר הצורך בסימן זה לא ה’ בשביל אברהם ושרה עצמם (שלאחרי ששמעו דברים ברורים מפי הקב”ה שוב לא הסתפקו כלל), אלא בעיקר עבור אלו שרגנו אחרי יצחק ואמרו שהוא אסופי (רש”י וירא כא, ו) או ש”מאנימלך נתעברה שרה” (רש”י שם, ב. ר”פ תולדות) – שכדי לשלול ריגון זה עשה הקב”ה (עוד) סימן שהכל יעידו שיצחק נולד באופן נסי ע”פ דברי ה’, בדיוק „למועד אשר דבר אותו אלקים”.

עה”פ¹⁶, „שוב אשוב גו” כעת חיי” גבי אברהם פרש”י „כעת הזאת לשנה הבאה”, ולא העתיק שם פירוש התנחומא ש-הקב”ה שרט לו שריטה בכותל (וגם לא הביא איזה פירוש אחר ששייך בו „הור-אה באצבע”). ועד”ז אח”כ עה”פ¹⁷ (ב-דברי הקב”ה לאברהם) „למועד אשוב אליך כעת חיי ולשרה בן” פרש”י „למועד – לאותו מועד המיועד שקבעתי לך אתמול למועד”¹⁸ הזה בשנה האחרת”, ואילו על התיבות „כעת חיי” לא פרש”י מאומה.

וביותר תמוה: בסיפור לידת יצחק נאמר¹⁹, „ותהר ותלד שרה גו” למועד אשר דבר אותו אלקים”, ופרש”י „את ה-מועד אשר דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה אחרת תלד” – הרי שרש”י אכן הביא פירוש התנחומא, אבל לא על הכתוב „כעת חיי” (שנאמר שתי פעמים לפניו), אלא רק אח”כ עה”פ „ותלד גו” למועד אשר דבר אותו אלקים”²⁰, (ב) גם כש-רש”י מביאו בקשר ל”המועד אשר (הקב”ה) דבר וקבע”, מעתיק רש”י רק התיבות „למועד אשוב אליך” ומשמיט המושך דברי השם „כעת חיי”²¹!

אשר מכל זה מוכח, שלשיטת רש”י אין הכרח מלשון „כעת חיי” שהיתה כאן

(16) שם, י.

(17) שם, יד.

(18) לך יז, כא.

(19) וירא כא, ב.

(20) ולהעיר שגם בתנחומא בא הפירוש בפרשת לידת יצחק ולא לעיל במקומו.

(21) בבאר בשדה על פרש”י וירא (יח, יד) כ’ דנלמד ממ”ש „כעת חיי” (ע”ש). אבל מזה שרש”י השמיט תיבות אלו מוכח כנפנים.

עבדיהם ומקניהם בשדה זמן מועט²⁸ של תחלת יום המחרת עד שירד הברד²⁹!].

ואין להקשות מדוע עשה ה' כן רק ב־מכת ברד (ולא לפנ"ז במכת דבר וערוב שקבע זמנם רק באופן כללי, שיהי "מחר"³⁰) – כי זה מובן מעצמו מהמשך הכתובים כאן: בדברי ההתראה למכת ברד מצינו הקדמה מיוחדת (שלא מצינו בשאר המכות שלפנ"ז) – "כִּי־בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך גו' בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ . . . בעבור זאת העמדתיך בעבור הר־אותך את כוחי ולמען ספר שמי בכל הארץ", והיינו שמכה זו (יותר מכל המכות הקודמות) תוכיח ברור את כוחו של הקב"ה. וא"כ מובן בפשטות הטעם שהראה הקב"ה לפרעה את "כוחו" גם בנוגע לקביעת זמן המכה, שכיוון את הרגע ממש שבו תתחיל המכה.

ד. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר ג"כ ה־הכרח לומר שמשה, "שרט לו שריטה בכותל" דוקא (ולא הראה על "שעון" של מצרים); ובכלל מנ"ל שעשה איזה סימן ולא אמר סתם, "כעת הזאת למחר":

כיון שכל כוונת קביעת הזמן היתה להראות לפרעה שהקב"ה יכול לכוון את

ג. ויש לומר הביאור בזה, ובהקדם השאלה – במה נשתנתה מכה זו משאר המכות, שדוקא בה הודיע משה לפרעה את זמנה המדויק של התחלת המכה?

ולכאורה ה' מקום לומר³¹, שזה ה' בשביל "הירא את דבר ה'", שיוכל ל־הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים³², וע"כ הודיע משה לפרעה זמנה המדויק של התחלת ירידת הברד כדי שידעו מתי להניס את מקניהם ועבדיהם אל הבתים.

וכדי לשלול פירוש זה, מוסיף רש"י "שרט לו שריטה בכותל כו'", שע"י הוס־פה זו ברור, שמטרת משה באמרו "כעת הזאת למחר" לא היתה מכוונת ל"הירא את דבר ה'", שלא ה' בארמונו של פרעה ולא ה' יכול להבחין כלל בסימן זה של שריטה בכותל – אלא אך ורק בשביל פרעה עצמו, דכאשר פרעה יראה שלא זו בלבד שדברי ה' מתקיי־מים, אלא שהם מכוונים להרגע ממש שבו קבע שתתחיל המכה, הרי אא"פ לו להיות בספק כלל שאכן יד ה' עשתה זאת.

[וההכרח לומר שלא ה' בשביל ה־ה־ ירא את דבר ה'" מובן בפשטות – כי גם אם משה ה' אומר סתם, "הנני ממטיר מחר ברד" (כמו שאמר במכת ערוב ודבר) היו יכולים, "הירא את דבר ה'" ל־הציל את עבדיהם ומקניהם³³; וכי היתה כוונת משה להרוויח שיוכלו להניח את

(28) שהרי הקבי"ה אמר, "השכם בבוקר" (ט, יג) – והברד ירד "כעת הזאת למחר".

(29) וראה מה שתי' בגורא כאן.

(30) ט, יד-טז. – בפרש"י (שם, יד), "למדנו מכאן שמכת בכורות כו". אבל: (א) לכמה מפרשים (ר"ת הובא ברא"ם, לבוש ועוד) קאי על מכת ברד ("בכורות" – "בפתח הבית ובשורק הווי"). ע"ש. (ב) גם להמפרשים שקאי על מכת בכורות, עכצ"ל שהתראה זו שייכת גם למכת ברד כיון שנכתבה כאן. ועיקר: מ"ש (פסוק טז), "בעבור הראותך את כוחי ולמען ספר שמי גו' קאי לכרע (גם) על מכת ברד. וכבר האריכו במפרשי רש"י ואכ"מ.

(25) וראה לקושי חכ"א ע' 58.

(26) ט, כ.

(27) ובמפורש בפרש"י (לעיל ט, י). וראה רש"י בשלח יד, ז) שגם במכת דבר "לא נגזרה גזירה אלא על אותן שבשדות בלבד . . . והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים". וראה אוה"ח פרשתנו שם (ט, ה).

ה. מ"ינה של תורה" שבפירוש רש"י זה:

נזכרו לעיל דברי המשכיל לדוד שביאר פרש"י זה ע"ד הסוד, ותמצית דבריו:

רש"י מביא לקמץ³⁴ שה' הברד "נס בתוך נס האש והברד מעורבין . . ו" לעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם", שעירוב זה דאש ומים מורה על ההתכללות דמדת הרחמים ומדת הדין, שהמים (חסד) באים מצד שם הוי"ו³⁵, מדת רחמים, והאש (גבורה) מבית דין³⁶ — מדת הדין, והיותם מעורבים יחד מורה על יחוד קוב"ה (הוי"ו) ושכינתו (דין) "על ידי השלום". וזהו הרמז גם כן בזה ש"שרט לו שריטה בכותל . . כשתגיע חמה לכאן ירד הברד", כי השריטה בכותל, וכן הגעת השמש בכותל, מורים על יחוד קוב"ה ושכינתו (כמו שמבאר שם ע"פ הזהר³⁷).

ויש להוסיף, שההתכללות דרחמים ודין במכה זו — מפורשת בפשוטות הדת כתובים: מכת ברד מיוחדת משאר כל המכות בשני הקצוות — מחד גיסא הרי ממכה זו הותחל תוקף הדין, מכות חמורות ביותר, וכמפורש בדברי ההתראה (כנ"ל) "בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך גו' בעבור הראותך גו'", ולאידך, היתה הקלה במכה זו שלא מצינו באף אחת משאר המכות — שניתנה אפשריות להנצל מן המכה³⁸, על ידי

הרגע ממש — לא הי' מקום לסמוך על מורה-השעות שהיו בידי פרעה וחרטום מים, שעל ידם יראו איך שה' כיוון את הרגע ממש — כי יתכן שאין מורה-שעות אלו (העשויים בידי אדם) מדויקים, או שהחרטומים יטעו בחשבונם כו', וידמו שמשא לא כיוון את הרגע,

וע"ד פרש"י לקמץ³⁹ גבי מכת ככו"רות, בדברי משה לפרעה "כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא גו'" — "שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר כחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא",

ולכן מוכרח לומר שמשא עשה איזה סימן שאי אפשר לטעות בו⁴⁰ — וע"כ פירש "שרט לו שריטה בכותל, למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד", שסימן זה אינו תלוי בידי אדם אלא בידי שמים (במהלך החמה) ואין לטעות בו.

[ועפ"ז יומתק הטעם שרש"י בפירושו הנ"ל בפ' בא עה"פ כחצות הלילה מעתיק בהד"ה גם תיבת "הלילה" (וכן בגוף פירושו⁴¹, אומר "ור"ד כמו כב-חצות הלילה" — ולא קיצר "כמו כב-חצות") — די"ל, שהיסוד לפרש"י הוא מזה שהמדובר בחצות לילה דוקא: אם הי' מדובר בחצות יום, לא הי' צורך לשנות מדברי ה' כדי שלא יאמרו "משה בדאי הוא", כי הי' אפשר לעשות שריטה בכותל (כמו שעשה במכת ברד); אלא כיון שכאן הי' "חצות הלילה" ואין סימן שאא"פ לטעות בו, לא היתה ברירה אלא לשנות ולומר "כחצות הלילה"].

(34) ט, כד.

(35) דבברד נאמר (ט, כג) "והוי'", שפירושו "הוא וב"ד" (רש"י וירא יט, כד: כל מקום כו'. וכן בפרש"י בא יב, כט).

(36) משפטים קטו, רע"א. וע"פ מ"ש במא"א מע' כותל (כ, טז). ע"ש.

(37) אף שלפרש"י (משא"כ לרמב"ן ט, ג) גם בדבר הי' כן (ראה לעיל הערה 27) — אינו דומה, כי

(31) בא יא, ד.

(32) וראה גם מלאכת הקודש ובאר יצחק על פרש"י כאן.

(33) דבנוגע להד"ה י"ל שזה שייך לתוכן פי' הא' — "כהחלק הלילה".

הניסה אל הבתים, וכמפורש „הירא את דבר ה' גו' הניס גו' אל הבתים”²⁶.

ויש לומר, שהענין של חיבור שני הפכים מודגש גם בכללות תוכן פרש”י זה – „כעת הזאת למחר, שרט לו שריטה כו”“, שבזה ההדגשה (כנ”ל בארוכה) איך שהקב”ה כיוון את הרגע ממש של התחלת המכה: המכות באו משם הו”ר, כמפורש כמה פעמים²⁸ בהמכות שעל

ידם ידע פרעה (והמצרים) ש„אני הו”ר”, וכמפורש במכת ברד גופא²⁹, „והו”ר נתן קולות וברד גו” – והרי „שם הו”ר מורה שהוא למעלה מן הזמן שהוא ה’ הוה ויהי’ ברגע א””³⁰, וביחד עם זה באה מכה זו בתכלית הדיוק של זמן מוגבל, באותו הרגע ממש, חיבור של למעלה מזמן וזמן.

(משיחות ש”פ וארא וש”פ בא תש”מ)

כאן הרי מלכתחלה התרה אותם משה (ט, יט) „ועתה שלח העז גו”“, שביקש אותם שיצילו א”ע ממכה זו. וראה פענח רזא (ועוד מפרשים) עה”פ (ט, כז) חטאתי הפעם.

(38) פרשתנו ז, ה. ז, יז, ח, יח. ועוד.

(39) ט, כג.

(40) תניא שער היחוד והאמונה פ”ז (פב, א).

ע”פ רע”מ פינחס (רנז, סע”ב).

בא

תם שכל מקום שהי' יהודי נכנס הי' אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות.

וכן איתא (בקיצור) בתנחומא, "וכן במצרים הענן מאיר לישראל ומחשיך למצרים שנאמר לא ראו וגו' ולכל בני ישראל הי' אור והי' מאיר לישראל ו- מראה להן כל כלי כסף וזהב ושמלות וכל טוב מצרים ומה שבתיבות ובחביות ובמטמוניות הי' מראה להן והיו שואלין ונותנין להן בעל כרחן שהיו אומרים להם ישראל הרי לך במקום פלוני כלי כך וכך".

תוכן דרש זה הובא בקיצור בפרש"י "ולמה הביא עליהם חושך שהיו . . ועודי שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתי בביתך ובמקום פלוני הוא".

והנה לפום ריהטא נראה, שכוונת רש"י לפרש הכתוב כמו בפירוש ה- מדרש, דזה שבנ"י ראו את כלי המצריים

א. בסיפור מכת חושך נאמר בכתובי' "ויט משה את ידו גו' ויהי חושך אפילה בכל ארץ מצרים שלשת ימים. לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים ולכל בני ישראל הי' אור במושבותם". ואי' במדרש רבה: "ובג' ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאלום שהי' ישראל נכנס לתוך בתי-הן של מצרים והי' רואין בהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות אם היו אומרים אין לנו להשאל לכן היו ישראל אומרים להן הרי הוא במקום פלוני, באותה שעה היו המצריים אומרים אם הי' אלה רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותן בימי החושך ולא היינו מרגישי' שהרי ראו אותן כבר אחר שלא נגעו חוץ מדעתנו כמו כן לא יחזיקו והיו משאלין להן, ל- קיים מה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, הה"ד ולכל בני ישראל הי' אור וגו', בארץ גושן לא נאמר אלא במושבו-

(1) פרשתנו י, כב-כג.

(2) שמור פי"ד, ג.

(3) לשון "ובג' ימי אפילה נתן הקב"ה חן העם . . והשאלום" – אין הכוונה שזה הי' בג' ימי אפי-לה, אלא בתר הכי, וכמובן מהמשך לשון המדרש, והכוונה ב, "ובג' ימי אפילה" היא – שע"י (מה שארע בג') ימי אפילה נתן הקב"ה כו', וכמ"ש במפרשי המדרש (וכן צריך לפרש לשון התנחומא (וארא יד בסופו) "אם היו אומרים אין לנו להשאל הי' מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם והי' אומר לו כו" – ראה עץ יוסף שם). וכבר העירו שבמדרש לקח טוב (כאן ולקמן יא. ב) מפורש שלקחו בג' ימי אפילה (וכפשוט לשון התנחומא). וצ"ע. ואכ"מ.

(4) ראה פרשתנו יב, לה (ובפרש"י).

(5) לך טז, יד.

(6) פרשתנו ג. וראה גם תנחומא וארא שם.

(7) פרשתנו שם, כב.

(8) ולא כתב ע"ז "ורבותינו דרשו" וכי"ב, והיינו שזהו ענין המובן ומוכרח ע"פ פשוטו של מקרא. וגם לא כתבו בתור פירוש שני ("ד"א"), אלא "ועוד" – כי לפרש"י היתה מכת חושך בגלל שני הטעמים. וראה בארוכה במפרשי רש"י כאן (וראה גם יפה תואר (השלם) לשמור שם), שמפרשים שב' הטעמים הם על ב' אופני החושך, טעם הא' ברש"י הוא על ג' ימים הראשונים שלא ראו איש את אחיו, וטעם הב' על ג' ימים אחרים שהי' חושך כפול ומכופל שלא קמו איש מתחתיו. ואכ"מ.